

УДК 351:658.82

С. А. Матійко,
к. держ. упр., Мелітопольський інститут державного та
муниципального управління КПУ

ЗАВДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІННОВАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Визначено пріоритетні завдання державної політики щодо розвитку національних інноваційних систем. Встановлено напрями інституціонального забезпечення інноваційного шляху розвитку економіки.

Foreground jobs of state policy are certain in relation to development of the national innovative systems. Directions of the institute providing of innovative way of development of economy are set.

Ключові слова: державна політика, завдання, інноваційна система, інституціональне забезпечення, пріоритетні завдання, розвиток.

ВСТУП

Наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. провідні держави світу прискорили свій соціально-економічний розвиток на основі реалізації можливостей глобально-інформаційного укладу. Вони сконцентрували зусилля на розбудові інноваційної економіки, що знаменувало собою не просто чергову зміну технологічних укладів, а прихід нової технологічної революції. Трансформаційний процес, який триває протягом останнього десятиріччя, не тільки не скоротив відставання України від світових лідерів техніко-економічного розвитку, а й різко збільшив його.

Тому з початку 2002 р. питання формування інноваційної політики стали об'єктом постійної уваги керівництва країни. Зокрема, визначений у Посланні Президента України до Верховної Ради України 2002 р. "Європейський вибір" стратегічний курс на інтеграцію України в ЄС базується на інноваційній моделі розвитку економіки, що потребує формування і проведення ефективної державної політики. Ця модель як система цілеспрямованих заходів органів державної влади щодо забезпечення інноваційної структурної перебудови економіки має стати стрижневою складовою внутрішньої та зовнішньої політики України. Необхідність переходу до інноваційного типу економічного зростання в максимумі стислі строки пояснюється тим, що тимчасові, екстенсивні фактори зростання — сприятлива кон'юнктура на світових ринках деяких товарів, можливість використати незадіяні виробничі потужності — здебільшого вичерпали себе. Підвищення конкурентоспроможності продукції української промисловості є можливим лише за умови технологічного переоснащення та піднесення наукоємних галузей виробництва.

Економічне зростання — це об'єктивна мета економічної політики всіх країн. Для економічної політики воно означає зусилля, спрямовані на підви-

щення продуктивності праці шляхом впровадження результатів НТП. На початку ХХІ ст. світова економіка активно формує нову парадигму науково-технічного розвитку, складовими якої виступають зростаючий взаємозв'язок між ринками капіталу і новими технологіями, швидкий розвиток "економіки знань" [5, с. 44; 6, с. 9], посилення соціальної орієнтації нових технологій, глобальний характер створення та використання знань, технологій, продуктів, послуг. Розвиток цих напрямів досліджень зумовив необхідність формування концепції національних інноваційних систем (НІС) як сукупності взаємозв'язаних організацій (структур), зайнятих виробництвом і комерціалізацією наукових знань і технологій у межах національних кордонів, малих і великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків та інкубаторів як комплексу інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси і мають потужне національне коріння, традиції, політичні та культурні особливості. Останніми роками різні варіанти концепції НІС широко застосовуються розвинутими країнами та міжнародними організаціями для вивчення економічних проблем науки та технологічного прогресу, для розробки пропозицій щодо стимулювання "нової економіки", або "економіки знань".

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Існує досить значний за обсягом та спектром пласт сучасних досліджень регулювання інвестиційно-інвестиційних процесів у економіці України. Не зменшуючи значущість внеску інших дослідників, можна відзначити праці О. Алімова, С. Білої, В. Бабича, В. Бесєдіна, В. Воротіна, А. Гальчинського, В. Гейця, М. Герасимчука, М. Долішнього, М. Дорофійка, І. Лукінова, В. Лушкіна, В. Мартиненка, А. Мерзляк, І. Павлова, П. Перерви, Д. Черваньова, М. Чумаченка та багатьох інших

учених, які торкалися проблем інвестиційно-інноваційної діяльності як на рівні держави, так і на рівні окремих регіонів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити пріоритетні завдання державної політики щодо розвитку національних інноваційних систем;

— встановити напрями інституціонального забезпечення інноваційного шляху розвитку економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Порівняльний аналіз інноваційних процесів з урахуванням економічного контексту та їх результатів на прикладі різних країн вказує загальні принципи відмінності в моделях НІС. У свою чергу, узагальнення думок економістів щодо ролі нововведень ХХ ст., які найбільш масштабно вплинули на економічний і соціальний розвиток, ставить на перший план висновок про те, що вирішальним досягненням століття в цій сфері є не просто те чи інше наукове або технологічне відкриття, яке дістало практичне застосування, а виникнення принципово нового сегмента сучасної економіки — інноваційної системи, що генерує зростаючий потік інновацій, які відповідають динамічно мінливим суспільним потребам.

Визначення пріоритетними завдання державної політики щодо розвитку НІС, тобто розв'язання комплексу проблем освіти, науки та технологій, а також створення сприятливих інституціональних умов для новаторів і підприємців, дало багатьом країнам змогу лідрити з ряду принципів важливих напрямів. В Україні такий потенціал реалізовано не було, вона не змогла закріпити свої конкурентні позиції в новітніх технологічних сферах і виробити стратегію розвитку [1, с. 91]. Сучасна криза НІС України виявилася не тільки в дефіциті фінансових ресурсів, а й у падінні платоспроможного попиту на науково-технічну продукцію з боку держави та підприємницького сектора, у погіршенні якісних характеристик наукових кадрів і матеріально-технічної бази досліджень.

Актуальність дослідження проблем інноваційної економіки в Україні не викликає сумнівів, хоча формування в нас інноваційної системи нового типу лише розпочалося. Поступово складаються нові інноваційні структури, здатні створювати комерційно привабливі проекти, до фінансування яких підключаються економічно успішні компанії, що почали реалізацію великих інвестиційних програм. Відбувається поступова інтеграція ряду наукоємних виробництв у глобальний технологічний простір. Але ці процеси мають стихійний характер, оскільки до цього часу ще не вирішене загальне питання переходу України до інноваційної моделі розвитку.

Розглянемо можливість формування інституціонального устрою інноваційної економіки України. Складність формування принципово нової інституціональної структури економіки пояснюється як внутрішніми суперечностями суспільно-політичного розвитку перехідного етапу, так і зовнішніми факторами — неоднозначністю процесів інтеграційних і міжгалузевих відносин,

високими трансакційними витратами, жорсткою конкуренцією, ризикованістю інвестицій, нечітко визначеними правами власності. Узгалення багаторічного світового досвіду інституціональних трансформвань в інноваційній сфері, а також його адаптація до умов української дійсності показують, що найбільш характерними і прийнятними напрямками інституціонального забезпечення інноваційного шляху розвитку економіки слід вважати [2, с. 169; 3, с. 52]:

- інституціонально-правове забезпечення;
- реформування форм власності інститутів інноваційної сфери;
- удосконалення системи управління науково-дослідними і проектно-конструкторськими установами та їх організаційних форм;
- формування нових інноваційних інституцій у складі виробничих підприємств, науково-виробничих комплексів та їх корпоративних структур;
- формування фінансово-координаційних інститутів інноваційного розвитку;
- залучення інституціональних інвесторів до інноваційної сфери діяльності;
- інституціонально-інформаційне забезпечення;
- регіональне інституційне забезпечення.

Розглянемо більш детально кожний з наведених напрямів.

Інституційно-правове забезпечення. Формально з боку держави приділялося достатньо уваги розвитку науково-інноваційної сфери: було розроблено ряд постанов Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України; основними правовими документами, що визначили статус і можливості інституційної здатності науки, стали Закони України "Про наукову та науково-технічну діяльність", "Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки", "Про інноваційну діяльність", "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності", "Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків", "Про державні цільові програми". Але саме недоліки в організації інноваційних процесів та управлінні ними, а також скорочення обсягів фінансування не дали змоги досягти поставлених цілей в інноваційній сфері економіки.

Корпоратизація форм власності як фактор інституціонального впливу на формування ринкових відносин у науково-технічній та інноваційній сферах, з одного боку, сприяла структуруванню відповідних прогресивних інноваційно-виробничих утворень (корпорацій, об'єднань, холдингів, технопарків та ін.) і формуванню прогресивних трудових відносин (зокрема, у вигляді участі у прибутках), а з іншого — справляла негативний вплив у вигляді монополізації засобів контролю над формуванням соціально-економічних відносин, створення олігархічних структур, поглиблення тінізації економіки.

Інституціонально-організаційний фактор істотно вплинув на науково-технічну сферу, структуру і кількість наукових організацій, їх науковий потенціал і фінансово-організаційне за-

безпечення, а також на форми управління науково-технологічним розвитком.

Інституціонально-кадрове забезпечення визначає науково-технічний рівень наукових досліджень.

У цілому, можна констатувати: протягом останніх років в Україні почалися трансформаційні інституціональні процеси в інноваційній сфері, що, у свою чергу, зумовило певну активізацію науково-технічної та інноваційної діяльності, але, на жаль, темпи формування інституціональної інфраструктури цієї сфери можна охарактеризувати як дуже низькі.

Щодо технологічних пріоритетів інноваційного розвитку виробничої сфери економіки, то слід зазначити, що ефективним засобом досягнення стратегічно важливої мети є реалізація дієвої інноваційної моделі розвитку економіки та вдосконалення базового елемента такої моделі — механізму розбудови національної технологічної бази економіки країни і відповідно державних технологічних пріоритетів. Технологічні пріоритети для держави — це перелік першочергових, повною мірою економічно обґрунтованих напрямів науково-технологічного розвитку на чітко встановлений період, реалізація яких має бути спрямована на забезпечення таких національних потреб, як промислова конкурентоспроможність, національна оборона, енергетична обґрунтованість технологічного напрямку, а також відповідність головним проблемам і перспективам розвитку українського суспільства.

Державні технологічні пріоритети виступають основним рушієм прогресивних технологічних структурних зрушень в економіці. На сьогодні частка технологічних інновацій в обсязі ВВП економічно розвинутих країн становить від 70 до 90%. Водночас сфера впливу наукоємних технологій обмежується не тільки економічною системою (зокрема, такими її важливими характеристиками, як ВВП, обсяги промислового виробництва, зайнятість, продуктивність праці персоналу і продуктивність технологічного устаткування), а й суспільним ладом, бо суспільство формується під дією технологічних змін і одночасно впливає на напрями їх розвитку.

Сучасна практика нормативно-правового регулювання науково-технологічного розвитку економіки України налічує декілька законодавчо затверджених державних пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, інноваційної діяльності та технологій, які характеризуються нерівномірною динамікою прийняття, а також часовою та сутнісною неузгодженістю структурних елементів, що, у свою чергу, свідчить про недосконалість механізму перегляду цих технологічних пріоритетів відповідно до економічних результатів їх реалізації, а отже, і про відсутність узгодженої на державному рівні процедури моніторингу їх розбудови. Фактичне розширення системи технологічних пріоритетів відображає намагання законодавчої та виконавчої глоск влади максимально охопити можливий перелік технологічних напрямів, найактуальніших на сучасному етапі світового техніко-економічного роз-

витку, не зосереджуючи при цьому увагу на співвідношенні поставлених цілей з ресурсними можливостями країни та ретельному аналізі недовідків розбудови попередніх технологічних пріоритетів [4, с. 32].

Аналіз ефективності використання знань у промисловості показав таку ситуацію із залученням прогресивних наукових розробок:

— наукоємність виробництва — як індикатор рівня використання у промисловості загальної маси потенційно прийнятних до впровадження результатів діяльності наукової сфери — продовжує зменшуватися;

— загальна сума прогресивних наукових розробок, які за техніко-економічними характеристиками належать до високих технологій, не збільшилася за кількістю та інтенсивністю використання в секторі високих технологій обробної промисловості;

— згідно з результатами міжнародних статистичних порівнянь на сьогодні в Україні економіка ефективність використання знань в обробній промисловості у структурі ВВП за показником виробленої ВДВ не досягає 2%, а частка шостого технологічного укладу, який у сучасних умовах прогресує у світі, коливається в Україні в межах 0,1%.

Дослідження рівня економічного розвитку високотехнологічного виробництва та динаміки технологічних зрушень у структурі промислового комплексу свідчить, що інтеграційного елемента, у межах якого розвиток сектора високих технологій набув би сталої позитивної тенденції, до сьогодні не створено. Незважаючи на динаміку загальноекономічних позитивних змін, досягнутих протягом останніх трьох років у наукоємному виробництві економіки України, процес інноваційних трансформвань є вкрай повільним, а в якійсь плані — абсолютно інертним. Підтвердженням цьому слугують показники інноваційного розвитку промислового комплексу України за підсумками 2006 р. і результати міжнародних порівнянь. Так, на сьогодні навіть у державах, які ще недавно будували соціально-економічний лад, ідентичний нашому, показник продуктивності сектора високих технологій в 1,5—2,5 рази вищий, ніж в Україні.

До того ж у світі частка високотехнологічної продукції сягає близько 40% загальносвітового ВВП, тоді як у нас аналогічний показник інноваційного розвитку, починаючи з кризового 1998 р., залишається на рівні 4—6%. З огляду на це, розробка і впровадження інноваційної моделі управління національною економічною системою мають стати головними передумовами для утвердження базових основ функціонування означеного нами об'єднувального елемента реалізації прогресивних інноваційних перетворень в економіці України. Першочерговим завданням у цьому напрямі має бути підвищення ефективності процесу формування технологічних пріоритетів на основі розробки та застосування відповідної методології, яка включала б чіткий алгоритм процедури створення системи пріоритетів, правила і принципи його реалізації, оціночні критерії.

Питання фінансування науково-

технічної та інноваційної діяльності пов'язано з тим, що інноваційна діяльність у сучасних умовах формування економіки знань являє собою систему взаємозв'язаних стадій загального інноваційного циклу розвитку виробництва, який починається зі здобуття населенням країни певної суми знань у системі освіти і закінчується використанням матеріалізованих інноваційних результатів інтелектуального розвитку суспільства у секторах економіки. Це зумовлює необхідність комплексно вирішити проблему фінансового забезпечення кінцевих результатів розвитку, тобто визначити оптимальні співвідношення в обсязі фінансових ресурсів, які направляються на реалізацію окремих стадій здобуття, використання і створення нового знання. Аналіз статистичних даних показує, що між темпами витрат на освіту, етапом "виробництва" знань та їх використанням в економіці України існує істотний розрив через уповільнення та недостатнє фінансове забезпечення всіх стадій створення, нагромадження та реалізації знань. Так, в Україні законодавчо витрати на освіту встановлено на рівні, не нижчому від 10% ВВП, тоді як фактично вони коливаються у межах від 4 до 5,6% ВВП, а щодо НДДКР, то відповідні показники становлять 1,7 і 1,36%.

Основними джерелами фінансування науково-дослідних робіт, які забезпечують "виробництво" знань та їх трансформування в матеріальне виробництво, є державний бюджет, замовлення підприємств, держзамовлення і кошти іноземних замовників. Якщо врахувати рівень інфляції, то за 2000—2005 рр. зростання обсягу фінансування науково-технічних розробок становило 5% і не було достатнім, щоб забезпечити прискорення темпів науково-технічної діяльності. Характерною для її позабюджетного фінансування була значна частка в ньому коштів організації замовників з підприємницького сектора, що сягнула близько 31% загального обсягу фінансування наукових і науково-технічних розробок, тоді як державний сектор виконує лише 5,6% замовлень на науково-технічну продукцію.

У перспективі в Україні залучення іноземних інвесторів до фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності має стати важливим фактором позитивного впливу на її результативність, а отже, й одним із стратегічних напрямів фінансування науково-інноваційної діяльності. Наприклад, у 2008 р. на кошти іноземних інвесторів у науковій сфері припадало 24,3% обсягів фінансування, а в інноваційній — 4,2%, з відносно незначною абсолютною сумою вкладень. Порівняно з попередніми роками частка іноземних інвесторів у загальному обсязі фінансування інноваційної діяльності в Україні помітно знизилася. Для порівняння: поза бюджетом у США фінансується 73% НДДКР, у Німеччині — 70%, у Японії та Великобританії — 62%, у Франції та Італії — 57%. При цьому найбільша увага приділяється експортоорієнтованим конкурентоспроможним галузям економіки.

В умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів розв'язання проблеми забезпечення достатнього фінансування науково-технічної та іннова-

ційної діяльності потребує пошуку перспективних джерел фінансування, серед яких — залучення банківського кредитування; активізація участі приватного сектора; використання заощаджень населення; підвищення ефективності програмно-цільової форми у системі фінансування та ін. При цьому найперспективнішим напрямом є ефективне залучення корпоративного сектора економіки з відповідними державними гарантіями фінансового забезпечення науково-технічної, інноваційної діяльності (на сьогодні в Україні він становить 0,16% загального обсягу фінансування, а разом з підприємствами колективної власності — близько 25%, тоді як у США останній показник становить 70—90%) і тісно пов'язаного з ним залучення венчурного капіталу (створення індустрії венчурного бізнесу).

Неможливо оминати увагою розвиток інноваційного підприємництва. Однією з проблем формування інноваційної економіки в Україні є розрив інноваційних процесів між стадіями наукових досліджень і впровадження інновацій у виробництво, зумовлений відсутністю ефективного механізму трансформування наукових знань в інноваційні ідеї, придатні до практичного використання. У вирішенні цієї проблеми важливу роль повинне відігравати інноваційне підприємництво, для розвитку якого, у свою чергу, мають бути створені сприятливі інституціональні умови.

Низький рівень інноваційної активності малого підприємництва в Україні зумовлений загостренням інституціональних і ресурсних проблем інноваційної діяльності, а саме: фінансових (брак власних коштів; недостатня фінансова підтримка з боку держави; складність залучення фінансових ресурсів з ринкових джерел, зокрема невідгідні умови кредитування), організаційно-правових (нерозвинутість ринку технологій; практично відсутність суб'єктів інноваційної інфраструктури, які надавали б посередницькі, юридичні, експертні, фінансово-кредитні та інші послуги; відсутність умов для налагоджування інтеграційних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу), інформаційних (недоступність або відсутність широкого доступу до систематизованої інформації про нові технології, що мають потенціал комерціалізації) та ринкового характеру (висока вартість нововведень; невизначеність строків інноваційного процесу; високий економічний ризик інноваційної діяльності; тривалий строк окупності нововведень; низький платоспроможний попит на вітчизняну інноваційну продукцію).

ВИСНОВКИ

Отже, важливим заходом щодо вирішення проблеми ресурсного забезпечення малого інноваційного підприємництва є збільшення кількості об'єктів інфраструктури інноваційної підприємницької діяльності, здатної спрямувати ринкові ресурсні потоки на реалізацію інноваційних проектів і сприяти ринковій адаптації інноваційної продукції малих фірм. В останні роки в контексті завдання розвитку малого підприємництва на державному та регіональному рівнях здійснюються заходи щодо його стимулювання, що вже дає позитивні результати. Проте у

сфері формування інфраструктури ресурсного забезпечення інноваційної підприємницької діяльності існує ряд проблем і, незважаючи на задеклароване положення про пріоритетну підтримку інноваційних проектів, практична діяльність більшості об'єктів загальної інфраструктури підприємницької діяльності, спрямована на обслуговування потреб виключно традиційного підприємництва, не відіграє помітної ролі в ресурсному забезпеченні інноваційної діяльності. Сфера об'єктів спеціфічної інфраструктури інноваційної діяльності не демонструє високих темпів розвитку. Факторами, що стримують розвиток венчурного капіталу в Україні, є відсутність цілеспрямованої державної політики щодо залучення вітчизняного капіталу до венчурних інвестицій; невизначеність правового поля функціонування венчурного капіталу; відсутність законодавчих гарантій захисту прав інвесторів, які не володіють контрольним пакетом акцій; нестабільність і недосконалість податкового законодавства та законодавства про банкрутство; несформованість умов для здійснення венчурних інвестицій (зокрема, бракує інститутів професійної комплексної науково-технічної та комерційної експертизи інноваційних проектів, страхування інвестицій в інноваційну діяльність, прямих інформаційних зв'язків між ринковим інноваційним попитом, а також пропозицією інноваційних ідей та посередницьких послуг); брак кваліфікованих фахівців у сфері управління інноваційними проектами тощо. Венчурний капітал в Україні не демонструє яскраво вираженої орієнтації на фінансове забезпечення високотехнологічних проектів: ресурси 4 з 7 венчурних фондів спрямовано на фінансове забезпечення традиційних інвестиційних проектів; 3 інших вкладають кошти в розвиток технологій сучасного технологічного укладу; жодний з венчурних фондів не інвестує в розвиток технологій шостого технологічного укладу (біотехнологій, оптичної електроніки, комп'ютерів, телекомунікацій).

Література:

1. Гаман М.В. Державне управління інноваціями: Україна та зарубіжний досвід: монографія. — К.: Вікторія, 2004. — 312 с.
2. Горник В.Г. Концепція та система управління інноваційним розвитком промисловості України // Вісник УАДУ. — 2004. — № 4. — С. 168—173.
3. Дацій О.І. Адаптація функцій державного управління // Вісник УАДУ. — 2007. — № 3. — С. 50—55.
4. Онищенко В.О., Пазинич В.І. Методичні підходи до оцінки інноваційного змісту інвестиційних проектів розвитку суб'єктів господарювання // Фінанси України. — 2006. — № 7. — С. 30—33.
5. Шири Т.Б. Вплив інноваційно-технологічного впливу потенціалу підприємства на конкурентоспроможність інноваційного продукту // Фінанси України. — 2006. — № 1. — С. 43—45.
6. Шовкун І.А. Деякі аспекти вітчизняної моделі інноваційного розвитку економіки // Проблеми науки. — 2002. — № 9. — С. 8—17.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2010 р.